

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.9.07: 159.3: 378

Павлик Наталія,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття посвячена установленню психологических закономерностей гармонизации характера одаренной личности в юношеском возрасте. На основе экспериментального исследования духовной сферы и степени гармоничности характера современных старшеклассников и студентов автором выделены психологические закономерности влияния духовности на процесс характерологического развития одаренной молодежи.

Ключевые слова: одаренная личность в юношеском возрасте, духовность, характерологическое развитие, гармоничность характера.

The article is devoted to the analysis of the psychological laws of harmonizations of characterological development of the presented youth. On the basis of an experimental research of spiritual sphere and a degree of a harmony of character of modern senior pupils and students the author allocates a psychological laws of influence of spirituality for process of characterological development of the presented youth.

Keywords: the presented youth personality, spirituality, characterlogical development, a harmony of character.

Однією з актуальних проблем сучасної психології є не лише психодіагностика та розкриття таланту дітей та молоді, а й гармонізація характеру обдарованої особистості, яка талановита у певній творчій діяльності, а також найбільш вразлива й чутлива щодо психологічних проблем у стосунках з близькими. Заглиблення у творчість часто є засобом уникнення міжособистісних конфліктів. Тому важливим завданням психолого-педагогічної науки є також психологічна профілактика дисгармонійного характерологічного розвитку творчої молоді шляхом розробки й застосування методів духовно-морального оздоровлення особистості, яка здатна не лише реалізовувати свої творчі інтелектуальні,

художні або технічні здібності, але духовно й морально самоактуалізовуватись у повсякденному житті та спілкуванні з оточуючими людьми. Отже, актуальність вивчення психологічних закономірностей гармонізації характеру обдарованої особистості в юнацькому віці зумовлена необхідністю своєчасного попередження розвитку характерологічних девіацій.

Наразі, втрата духовно-морального підґрунтя, панування духу корисливості, пристосування до морально-патогенних умов сучасної культури викликає розвиток дисгармоній характеру в багатьох обдарованих юнаків та дівчат. Оскільки інтелектуальний розвиток в системі сучасної освіти заохочується більше, ніж розвиток гармонійного характеру й особистості в цілому, тому талановиті старшокласники мають значні характерологічні дисгармонії, не вміють керувати власними почуттями, що зумовлює нездатність до побудови дружніх, толерантних міжособистісних стосунків. Отже, проблема гармонійного характерологічного розвитку в обдарованої особистості в юнацькому віці залишається нерозв'язаною і набуває особливої актуальності.

Характер означає якість особистості, що узагальнює сукупність стійких індивідуальних властивостей, що проявляються у діяльності та поведінці. Характер являє собою єдність особистісної спрямованості й волі людини [1].

Важливим чинником виховання гармонійного характеру обдарованої особистості виступає розвиток і розкриття її духовного потенціалу. Будь-яка традиційна культура ґрунтується на духовних засадах, що спрямовують людину до гармонізації шляхом духовно-морального саморозвитку. Альтернативою є сучасна масова культура, де нормою стає моральна деградація, подружні зради, гонитва за грішми й владою. В сучасному суспільстві відбувається поступове зсування цінностей до полюсу нижчих (матеріальних), що на сьогоднішній день набуло загрозливого характеру. Негативні зміни у світогляді людей є критерієм спрямованості процесу деструктивної трансформації суспільства. Сучасна молодь вирізняється високим рівнем інтелекту при відсутності знань духовного змісту [4]. Юнацький вік є сенситивним щодо свідомого самовиховання характеру. За даними сучасних психолого-соціологічних досліджень, лише 4 % сімей вважають потрібним активно протистояти соціальній жорстокості, антиморальності [5, 8]. При відсутності духовно-морального компоненту людина може самореалізовуватися в соціумі, але не може стати особистістю, що сутнісно самоактуалізується у духовному вимірі. Отже, розвиток духовного потенціалу юнаків і дівчат виступає важливим чинником виховання гармонійного характеру обдарованої особистості в юнацькому віці.

Метою даної статті є визначення психологічних закономірностей впливу духовних чинників на характерологічний розвиток сучасної обдарованої молоді.

З метою визначення психологічних закономірностей гармонізації характеру в юнацькому віці нами було проведено констатувальний експеримент, у якому брало участь 450 старшокласників, 119 учнів ПТНЗ переробної промисловості, 60 студентів будівельного технікуму та 940 студентів педагогічного університету ім. Б. Грінченка різних

спеціальностей (133 майбутніх іноземних філологів, 185 студентів Інституту мистецтв, 171 майбутніх вчителів початкової школи та 196 студентів Інституту суспільства).

Нами було досліджено духовний потенціал, рівень мотивації духовно-морального розвитку, релігійних потреб, духовно-релігійного досвіду, патріотичності. Також було досліджено особистісну спрямованість, ступінь гармонійності характеру та прояву окремих рис, показники самопочуття, активності, настрою. Системою критеріїв *гармонійності* характеру було визначено моральну вихованість, цілісність, урівноваженість, силу та м'якість характеру. У дослідженні використовувались такі методики: «Духовний потенціал» Е. О. Помиткіна, САН, авторська анкета «Мотивація духовно-морального розвитку» та емпіричні методики «Особистісна спрямованість» й «Структура і зміст характеру».

Залежно від ступеню відповідності характеру критеріям його гармонійності нами було визначено 4 рівні: низький, нижче середнього, вище середнього і високий рівень.

Низький рівень гармонійності (умовно позначено як «дисгармонійний характер») визначається домінуванням деструктивних при відсутності конструктивних (гармонійних) рис. Неврівноваженість та безхарактерність значно перевищують показники урівноваженості й сили характеру. Це означає, що людина не має ні позитивних ставлень до світу, ні конструктивних навичок взаємодії з іншими людьми. Несформованість механізмів духовно-моральної саморегуляції та конструктивної компенсації характерологічної дисгармонійності позначається на порушенні функціонування декількох або усіх компонентів характеру й зумовлює деструктивність та некерованість поведінкових проявів особистості. Людині з таким характером, яка має психологічні проблеми, можна рекомендувати звернутись за психолого-медичною допомогою доки характерологічна дисгармонійність не набула незворотності (не переросла у більш глибокі психічні розлади особистості).

Типи дисгармонійного характеру поділяються за критеріями його м'якості – жорсткості. У випадку м'якого характеру надто сильно страждає сама особистість через порушення емоційно-вольових компонентів характеру, що призводить до стійких негативних емоційних проявів (тривожності, вразливості, песимістичності) при нездатності до їх свідомої саморегуляції. У випадку жорсткого характеру страждання виникають переважно у людей, що оточують індивіда з жорстким характером, який має вади духовно-моральних та комунікативних рис при збереженні вольових якостей та піднесеному емоційному фоні.

2. Рівень гармонійності *нижче середнього* умовно позначено як «потенційно дисгармонійний характер». Він відрізняється від попереднього тим, що спостерігається певна дифузність позитивних і негативних якостей. На фоні деструктивних характерологічних рис особистість має деякі компенсаційні механізми, що певною мірою нівелюють характерологічну дисгармонійність (тобто, хоч і домінують негативні риси, але присутні й позитивні). Неврівноваженість та безхарактерність наближаються до середнього рівня, хоча й не перевищують показники урівноваженості й сили характеру, що свідчить

про наявність певної саморегуляції. Це рівень вираженої акцентуації, що дозволяє людині часом бути у гармонійному стані, але за умов довготривалого стресу можливо загострення дисгармонійних рис, що призводить до рівня більш глибокої характерологічної дисгармонії особистості. Як і у попередньому випадку, такий характер умовно поділяється на м'який і жорсткий.

3. Рівень гармонійності *вище середнього* умовно позначено як «адаптований». Характер має ступінь прояву конструктивних рис вище, ніж деструктивних. Урівноваженість й сила характеру дещо переважають над неурівноваженістю та безхарактерністю, що є ознакою досить сформованої духовно-моральної саморегуляції. Проте, такий характер ще не є гармонійним, оскільки кожний з його компонентів не має повної міри гармонійності, що зумовлює недостатній рівень цілісності характеру. Але така людина може доволі успішно функціонувати в соціумі внаслідок добре сформованої соціально-психологічної адаптованості (звідси назва типу гармонійності характеру – «адаптований»).

4. *Високий рівень* гармонійності також поділяється на два типи: відносно-гармонійний та гармонійний, але не за критеріями м'якості – жорсткості, а за ступенем рівномірної сформованості усіх компонентів характеру. На цьому рівні урівноваженість й сила характеру значно перевищують показники неурівноваженості та безхарактерності, що свідчить про досить розвинуту саморегуляцію. Варто зазначити, що на високому рівні гармонійності жорсткість та м'якість майже урівноважують одна одну (знаходяться у межах середнього рівня, проте м'якість дещо переважає). На відміну від цілком гармонійного характеру (де усі його підструктури добре та рівномірно розвинені, й домінують виключно позитивні характерологічні риси), у випадку умовно-гармонійного характеру може спостерігатись домінування однієї-двох деструктивних рис (наприклад, педантичності або демонстративності) на фоні інших розвинених конструктивних рис, що забезпечують механізм духовно-моральної саморегуляції. Ця людина здатна до моральної поведінки, до гармонійного функціонування й соціально-психологічної адаптації, хоча має певні «людські слабкості».

В цілому, аналіз отриманих результатів підтвердив, що старшокласники мають переважно середній та нижче середнього рівень гармонійності характеру (рис. 1).

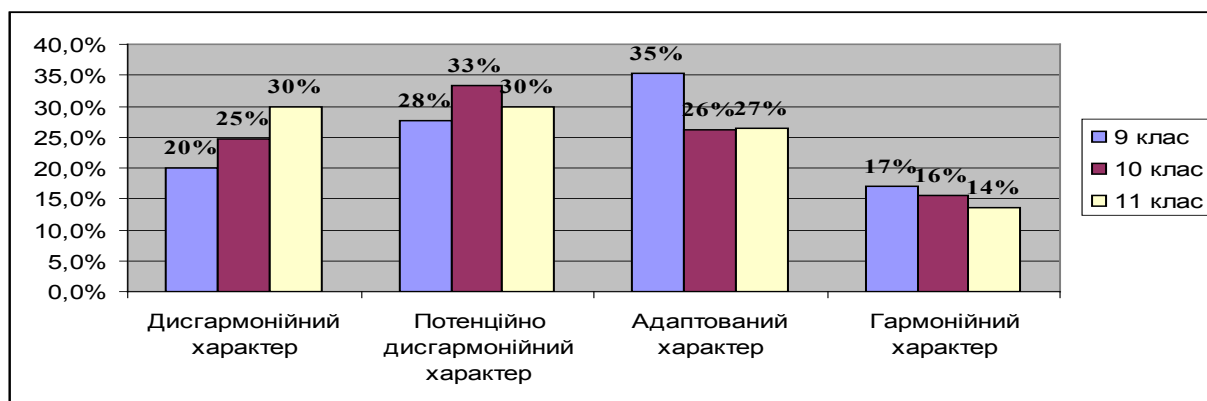

Рис. 1. Розподіл ступеню гармонійності характеру у старшокласників

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

Кількість учнів з гармонійним характером (16 %) менша, ніж з дисгармонійним (25 %). Зниження з віком відсотка гармонійних осіб та збільшення дисгармонійних свідчить про загальний процес дисгармонізації характеру в умовах навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Учні ПТНЗ демонструють такий розподіл ступеню гармонійності характеру: 18,5 % учнів мають гармонійний характер, 29 % осіб – адаптований характер, у 32,5 % учнів – потенційно-дисгармонійний характер і 20 % юнаків та дівчат мають виражені характерологічні дисгармонії. Це свідчить, що більш ніж половина учнів ПТНЗ (52,5 %) відрізняються певним рівнем характерологічної дисгармонійності.

Розподіл ступеню гармонійності характеру учнів ПТНЗ та будівельного коледжу зображено на рисунку 2. Як бачимо з діаграми, студенти будівельного коледжу (майбутні архітектори) мають дещо більш гармонійний характер, аніж учні ПТНЗ переробної промисловості.

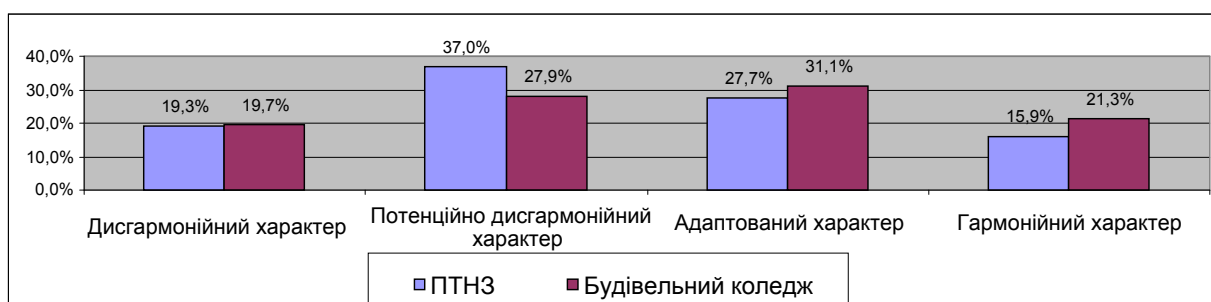

Рис. 2. Ступінь гармонійності характеру учнів ПТНЗ та будівельного коледжу

Вікова динаміка ступеню гармонійності характеру показала, що у майбутніх архітекторів спостерігається гармонізація характеру, а в учнів ПТНЗ переробної промисловості відбувається дисгармонізація характеру.

Ступінь гармонійності характеру студентів педагогічного університету відображено на рисунку 3. Серед студентів педагогічного університету переважають особи, які мають потенційно-дисгармонійний (33,2 %) характер. Кількість осіб з гармонійним характером (19,7 %) дещо нижча, ніж тих, хто має виражені характерологічні дисгармонії (20,7 %). Порівняльний аналіз між старшокласниками та студентами підтверджує про зростання кількості осіб з гармонійним характером та зменшення відсотка осіб з дисгармонійним. Цей факт свідчить про вікову тенденцію до гармонізації характеру. Найбільш гармонійними й розвиненими у майбутніх педагогів є моральні та комунікативні риси. Вольові якості розвинуті недостатньо і вимагають додаткового психологічного розвитку.

Порівняльний аналіз гармонійності характеру студентів факультету практичної психології та студентів духовного училища показав, що майбутні церковнослужителі мають вищий ступінь гармонійності характеру, ніж майбутні психологи (рис. 4). Ми припускаємо, що духовним чинником гармонізації характеру є духовний досвід, що

сприяє розвитку психологічних механізмів духовно-морального самовдосконалення (мотивації духовно-морального розвитку, внутрішнього локусу контролю, рефлексії та духовно-моральної саморегуляції).

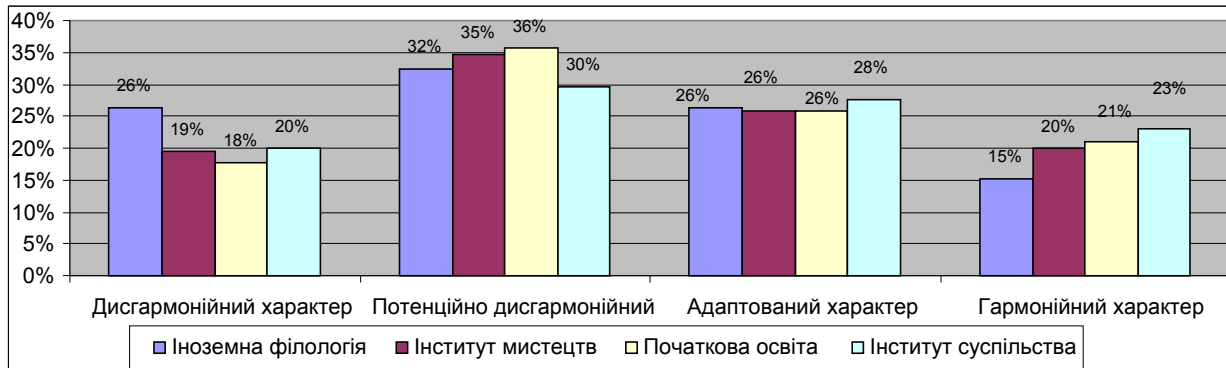

Рис. 3. Ступінь гармонійності характеру студентів педагогічного університету

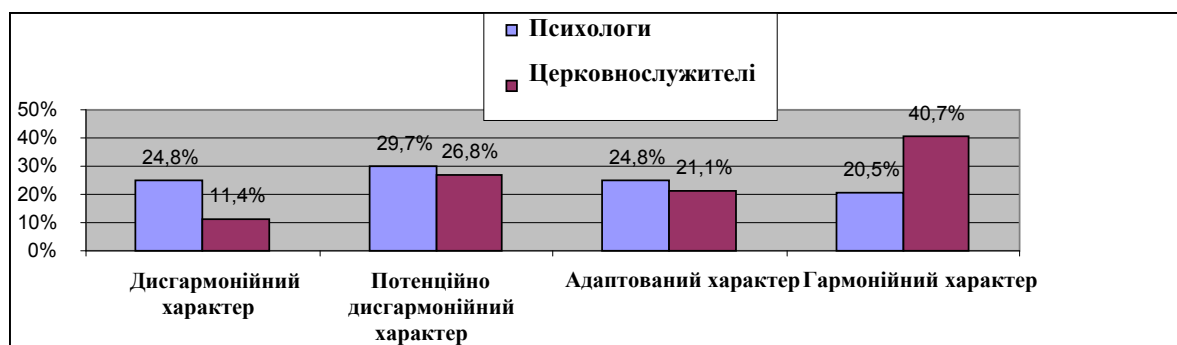

Рис. 4. Ступінь гармонійності характеру в учнів духовного училища та майбутніх психологів

Вікова динаміка гармонійності характеру студентів різних спеціальностей показала, що у майбутніх архітекторів, дизайнерів, музикантів, хореографів та церковнослужителів відбувається процес гармонізації, а у майбутніх психологів, педагогів та учнів ПТНЗ переробної промисловості – дисгармонізації характеру. Можна зробити висновок про те, що творча професійна спрямованість, духовно-релігійний досвід та духовно-моральне самовдосконалення сприяють гармонізації характеру обдарованої особистості.

Більшість дослідників мають спільну думку стосовно того, що гармонійний характер у поєднанні з духовністю є підґрунтям конструктивного розвитку обдарованої особистості. Але, на жаль, так буває не завжди. На перший погляд достатньо було б для вирішення психологічних проблем спрямовувати людину в русло духовного розвитку. Проблема полягає в тому, що саме характерологічні дисгармонії заважають людині духовно розвиватись. Нами було зроблено спробу встановити психологічні закономірності співвідношення духовного та характерологічного розвитку особистості.

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

Ми символічно припускаємо, що духовний розвиток має *вертикальний вимір* людського буття (у напрямі досягнення почуття загальної єдності, любові). *Характерологічний розвиток* може відбуватись як у гармонійному, так і дисгармонійному напрямі. Його можна представити як рух особистості у *горизонтальному вимірі* (гармонійний розвиток – це рух уперед, а дисгармонійний – рух назад). Таким чином, зобразимо співвідношення духовного та характерологічного розвитку у вигляді системи координат, де духовність – це вертикальна вісь, а гармонійність характеру – горизонтальна (рис. 5).

Сполучення ступеню духовності й гармонійності характеру визначає чотири основних типи, що є динамічними психічними станами. Кожна людина протягом життя не минає духовно-особистісних криз і змінює свій стан, наслідком чого може бути формування й закріплення характерологічних дисгармоній (тривожності, дратівливості, агресивності та ін.).

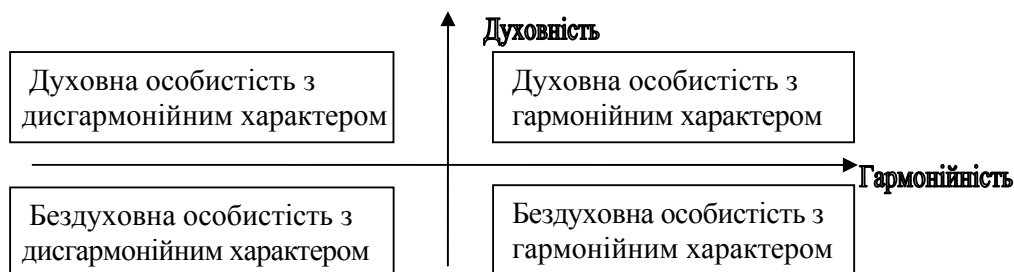

Рис. 5. Співвідношення духовності особистості та гармонійності характеру

До *першого* типу належать духовні особи, які мають гармонійний характер (це бажаний стан). *Другим* типом є бездуховна особистість, яка має гармонійний характер (це типовий представник радянського суспільства, де намагалися формувати гармонійну людину, ігноруючи її духовний розвиток). Це тип соціально адаптованої особистості, яка здатна оптимально функціонувати лише за умови зовнішньої та внутрішньої стабільності, але під час життєвих криз такі люди, не витримуючи психологічного тиску, переходять до *третього* типу – бездуховних та дисгармонійних особистостей. Дисгармонії характеру представників цього типу висвітлені у психіатричних дослідженнях як типи психопатій («розлади особистості»). І, нарешті, *четвертий* («кризовий») тип – духовні особистості, які мають характерологічні дисгармонії. Це тип невротичної особистості, яка разом з розвинутими духовними якостями (совісністю, відповідальністю) має певні емоційно-вольові дисгармонії характеру (тривожність, нестриманість, песимістичність).

Можна зробити висновок, що рівень духовного розвитку особистості не завжди визначає ступінь гармонійності її характеру. Продемонструємо цю тезу прикладом експериментального дослідження духовних та характерологічних якостей сучасної обдарованої молоді. Співвідношення відсотків осіб залежно від рівня духовності та гармонійності характеру відображено на рисунку 6.

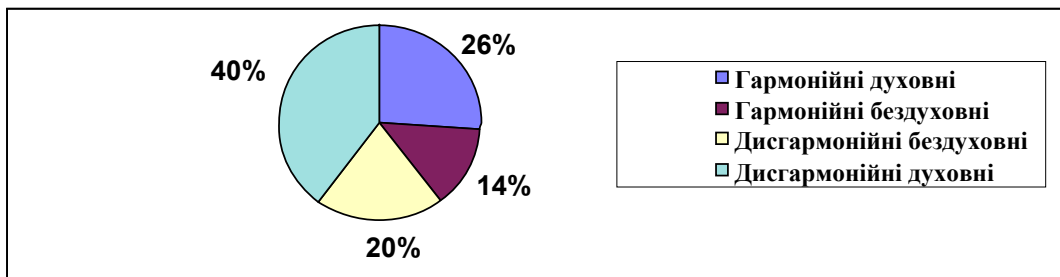

Рис. 6. Співвідношення відсотків осіб залежно від рівня духовності та гармонійності характеру (загальна вибірка)

Приємно констатувати, що серед молоді більше духовних осіб (66 %), аніж бездуховних (34 %). Ступінь гармонійності характеру, на жаль, переважає у бік дисгармонійності. Як бачимо з діаграми, у загальній виборці переважають духовні особи, які мають дисгармонійний характер (40 %). Це означає, що суспільство має досить високий відсоток молоді, яка переживає стан духовно-особистісної кризи, тобто чверть молоді є відносно гармонійною та духовною (26 %). Потрібно зауважити, що до цієї категорії належать не лише високо духовні особи, але й особи, які мають рівень духовності й гармонійності характеру вище середнього. Гармонійними але бездуховними виявилися 14 % осіб, які характеризуються відсутністю мотивації до морального саморозвитку (навіщо розвиватись, коли я досить адаптований в соціумі). 1/5 частина опитаних є дисгармонійними та бездуховними, що на наш погляд, досить високий відсоток осіб у суспільстві. Вони створюють своєрідну «зону ризику» – потенційно психопатичних особистостей, які самі, знаходячись у стані емоційного дискомфорту та соціально-психологічної дезадаптації, дисгармонізують сферу міжособистісних стосунків навколо, оскільки не мають моральних ставлень до інших і не володіють психологічними механізмами духовного розвитку (децентрацією, рефлексією). Унаслідок дисгармонійності свого характеру вони створюють психологічні проблеми для оточуючих, не відчуваючи внутрішнього дискомфорту, оскільки духовні почуття (совісності, співчуття, любові) у них відсутні.

Розподіл ступеню духовності та гармонійності характеру варіюється залежно від умов і профілю навчання (див. рис. 7–8).

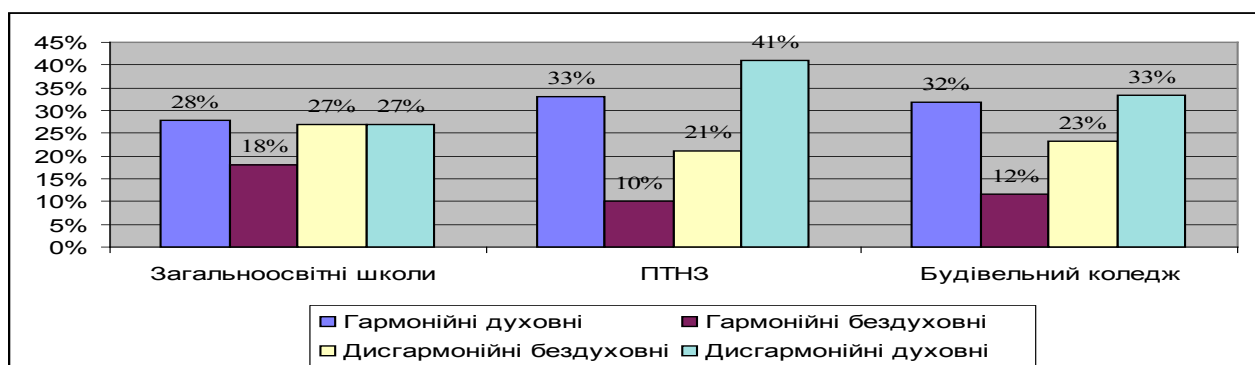

Рис. 7. Співвідношення духовності й гармонійності у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

З діаграми видно, що найменш диференційованою є вибірка старшокласників, де кількість духовних й гармонійних осіб майже дорівнює кількості бездуховних дисгармонійних та духовних дисгармонійних учнів (27–28 %). Відсоток бездуховних учнів, що мають гармонійний характер вище, ніж в інших навчальних закладах. Це свідчить про низький рівень мотивації духовно-морального розвитку в умовах навчання у загально-освітніх навчальних закладах.

На відміну від старшокласників, учні ПТНЗ переробної промисловості та будівельного коледжу продемонстрували вищий рівень духовного розвитку при нижчому рівні гармонійності характеру. Цей факт може бути зумовлений тим, що умови навчання у ПТНЗ сприяють зрушенню стану спокою та емоційної рівноваги учнів і викликають дисгармонізацію характеру й соціально-психологічну дезадаптацію особистості. Подолання цього дисгармонійного психологічного стану можливе завдяки духовно-особистісному зростанню. Отже, досить високий відсоток духовних учнів ПТНЗ, які мають дисгармонії характеру (41 %), свідчить про наявність психологічної кризи, що зумовлена зміною умов навчання й сприяє духовно-особистісному розвитку в юнацькому віці. Співвідношення духовності та гармонійності характеру студентів ВНЗ свідчить про значне переважання кількості духовних осіб з характерологічними дисгармоніями (38–45 %) (рис. 8). Відсоток духовних осіб з гармонійним характером значно нижчий (16–27 %). Найменший відсоток бездуховних осіб, що мають дисгармонійний характер спостерігається у студентів за фахом «Інформатика» (11 %) та «Мистецтво» (16 %). Цікавою є наступна тенденція. Найбільшу кількість бездуховних осіб з гармонійним характером демонструють інформатики, а найменшу – майбутні психологи.

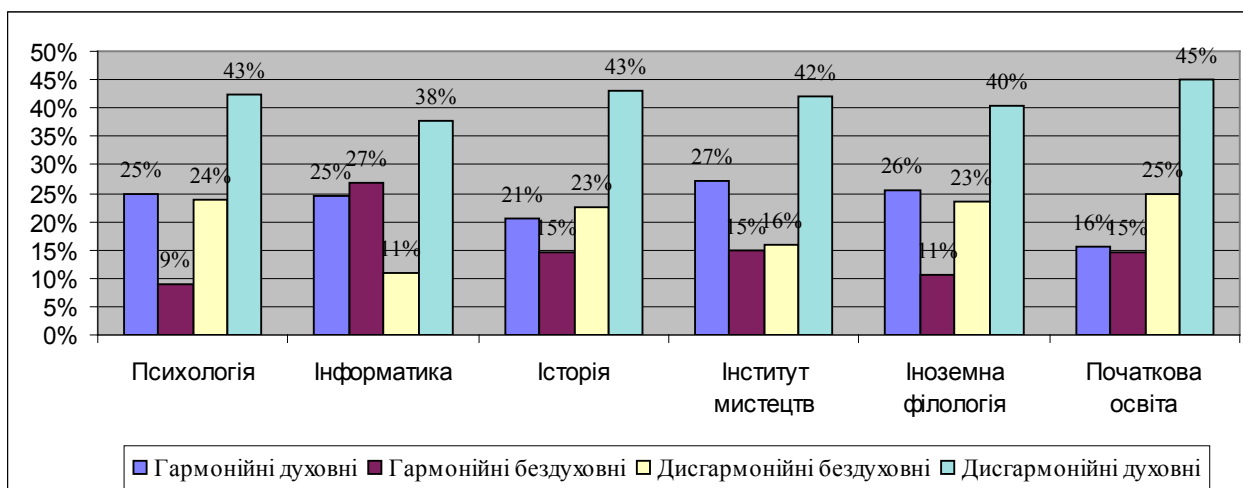

Рис. 8. Співвідношення духовності й гармонійності у вищих навчальних закладах

Це можна інтерпретувати таким чином: технічний фах обирають переважно гармонійні особи, проте вони не мають мотивації духовно-морального розвитку, оскільки добре адаптовані у соціумі. Сферою психології цікавляться особи, які мають дисгармонійний характер (67 %) з метою вирішення особистих проблем, оскільки вони страждають

від соціально-психологічної дезадаптації й нерозвиненості духовних механізмів гармонізації власного характеру. Можемо припустити, що професійно-психологічний інтерес в юнацькому віці зумовлюється найбільш проблемною сферою особистого життя, адже неактуальні життєві проблеми не викликають підвищеного інтересу.

Отже, серед усіх верств юнацтва переважають духовні особи, які мають певні характерологічні дисгармонії, що свідчить про наявність духовно-особистісної кризи юнацького віку. Звідси випливає, що духовний розвиток спричинює дисгармонізацію характеру юнаків та дівчат (ті звичайні явища й ситуації, що раніше не викликали сумнівів, зараз потребують морального самовизначення, знаходження особистісної позиції, а це зумовлює психічну напругу і соціально-психологічну дезадаптацію особистості). Це положення нібито суперечить гіпотезі нашого дослідження про те, що розвиток духовного потенціалу виступає чинником гармонізації характеру особистості в юнацькому віці. З іншого боку, це наштовхує на припущення, що процес гармонізації характеру особистості *не є лінійним* на відміну від процесу духовного розвитку. Тобто, гармонізація характеру під впливом духовних чинників має періодичність гармонійного підйому особистості та кризових станів, коли характер людини відрізняється вираженою дисгармонійністю й викликає соціально-психологічну дезадаптацію особистості.

Для перевірки цього припущення нами було проведено дослідження впливу духовності на ступінь гармонійності характеру за допомогою методу полярних груп, а також кореляційного та регресійного аналізу. За критерієм гармонійності характеру загальна вибірка була розділена на три підгрупи: особи з високим, середнім і низьким рівнем гармонійності характеру. Далі за допомогою методу полярних груп було проведено порівняння характеристики представників гармонійного й дисгармонійного характеру. Виявилось, що у вибірці з дисгармонійним характером переважає відсоток осіб з низьким та середнім рівнем духовного потенціалу, а у вибірці з гармонійним характером значно превалюють особи з високим духовним потенціалом (рис. 9). Отже, гармонійність характеру безпосередньо пов'язана з духовним рівнем. Ця закономірність наочно свідчить про духовну детермінацію гармонійності характеру в юнацькому віці.

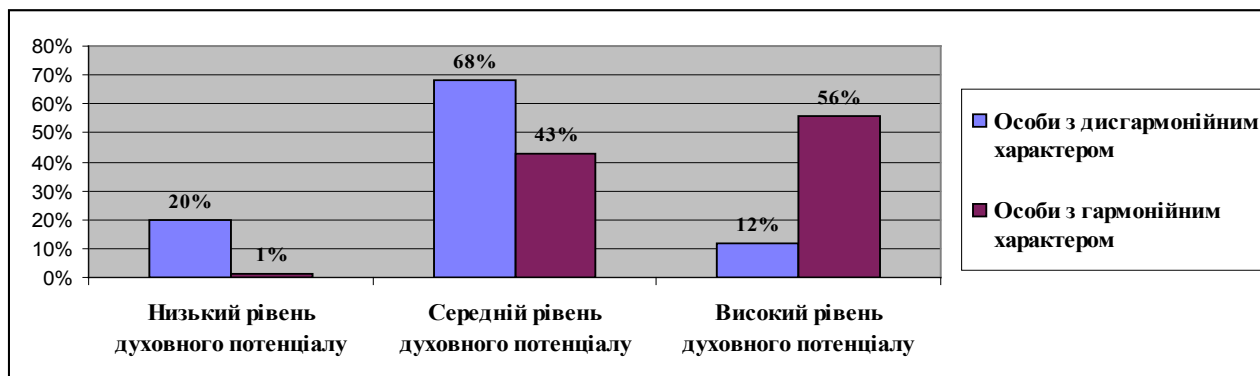

Рис. 9. Рівень духовного потенціалу у вибірках з дисгармонійним та гармонійним характером

Далі було проведено порівняльний аналіз інтеркореляційних зв'язків показника духовного потенціалу з іншими показниками (спрямованістю особистості, гармонійністю характеру, характерологічними рисами, показниками самопочуття, активності, настрою) у вибірках з дисгармонійним, гармонійним характером та загальній вибірці. У результаті було встановлено наступні закономірності. Гармонійність характеру пов'язана з духовним потенціалом ($r = 0,35$) (особливо з децентрацією ($r = 0,41$) і рефлексією ($r = 0,26$)), почуттям щасливості ($r = 0,27$), самопочуттям ($r = 0,33$), активністю ($r = 0,31$), настроєм ($r = 0,33$). Цікавим є факт наявності кореляцій у вибірці дисгармонійних осіб між гармонійністю характеру та моральною самооцінкою ($r = 0,4$) і відсутністю цього зв'язку у вибірці гармонійних осіб. Тобто, дисгармонійні особи залежать від самооцінки, а гармонійні – вільні від неї. Аналогічна закономірність простежується стосовно зв'язків гармонійності характеру з духовно-релігійною спрямованістю на Бога ($r = 0,3$) й патріотичністю ($r = 0,26$) (у загальній та гармонійній вибірках вони присутні, а в дисгармонійній відсутні). Отже, гармонійність характеру пов'язана з духовними і психосоматичними показниками.

Духовний потенціал має виражену кореляцію з духовно-релігійною спрямованістю ($r = 0,5$), цілісністю ($r = 0,5$), силою ($r = 0,4$) й м'якістю характеру ($r = 0,47$), загальною гармонійністю характеру ($r = 0,35$), духовно-моральними рисами (совісністю, альтруїзмом, чесністю) ($r = 0,4$), креативністю ($r = 0,36$), морально-комунікативними якостями (доброзичливістю, емпатією) ($r = 0,47$). Можна констатувати факт наявності кореляцій між духовним потенціалом з духовно-релігійною спрямованістю особистості й моральними якостями (альтруїзмом, відповідальністю) у вибірці гармонійних осіб і відсутністю цього зв'язку у вибірці дисгармонійних осіб.

З метою встановлення психологічних закономірностей детермінаційного впливу духовних чинників на гармонійність характеру було проведено регресійний аналіз між показником гармонійності характеру та духовними показниками, з якими він має значущі кореляції. Було встановлено, що гармонізації характеру в юнацькому віці найбільш сприяють такі духовні чинники як децентрація, рефлексія, духовно-релігійна спрямованість особистості, моральна самооцінка, а також самопочуття, настрої та почуття щасливості. Тобто, гармонійність характеру визначається впливом духовних та психофізіологічних чинників. Цікавим є те, що гармонійність характеру визначає ступінь релігійного досвіду. Тобто, глибоко пізнати Бога може лише гармонійна людина. Дисгармонійність характеру заважає актуалізації духовно-моральних релігійних цінностей у життя.

Почуття щасливості не залежить від духовного потенціалу й спрямованості особистості, але визначається несуперечливістю характеру й оптимізмом. Цікавим є факт, що совісність негативно впливає на почуття щасливості (доки сумління не мучить, людина відчувається щасливою). Отже, духовний розвиток не робить людину емоційно задоволеною, оскільки вимагає зусиль щодо моральної роботи над собою. Це може сприяти загостренню духовно-особистісних криз, для подолання

яких необхідні стійка духовна мотивація і вольові якості. Із віком щасливість знижується.

Духовний потенціал особистості залежить від особистісної спрямованості на людей і на Бога, цілісності, сили й м'якості характеру, а також від духовно-моральних рис (совісності, альтруїзму, відповідальності, чесності), креативних (креативності, толерантності, принциповості), вольових (терплячості, організованості) та морально-комунікативних якостей (доброзичливості, емпатії, оптимістичності). Невротичність також підвищує духовний потенціал особистості, посилюючи нервово-психічну чутливість. Егоїстична спрямованість на себе знижує духовний потенціал особистості.

Отже, ми не можемо констатувати факт односпрямованого детермінаційного впливу духовного розвитку на процес гармонізації характеру в юнацькому віці. Також можна стверджувати, що духовний потенціал і гармонійність характеру впливають один на одного. Окремі компоненти духовного потенціалу сприяють гармонізації характеру, в той час як певні конструктивні риси зумовлюють зростання духовного потенціалу. Отже, гармонійний характер є психологічною передумовою й результатом духовного розвитку особистості в юнацькому віці.

Експериментальне дослідження дозволило зробити наступні висновки.

1. Проблема гармонізації характеру сучасної обдарованої молоді залишається не розв'язаною, адже майже 20 % юнаків та дівчат мають виражені дисгармонії характеру.

2. Духовний розвиток виступає важливим чинником гармонізації характеру в юнацькому віці. Найбільш значущими є децентрація, рефлексія, духовно-релігійна спрямованість.

3. Духовний потенціал і гармонійність характеру впливають один на одного. Проте, духовний потенціал не завжди позитивно корелює з гармонійністю, оскільки процес гармонізації характеру не є лінійним: він має періодичність гармонійного підйому та кризових станів, коли дисгармонійність характеру спричиняє соціально-психологічну дезадаптацію особистості.

4. Творчий характер професійної діяльності та духовно-релігійний досвід сприяють активізації психологічних механізмів духовного розвитку.

5. Основним напрямом оптимізації сучасної освіти є насичення навчально-виховних програм заходами духовно-творчого спрямування, створення психологічних умов духовно-морального оздоровлення. Шляхами гармонізації характеру є: бесіди, диспути на моральну тематику, психологічні тренінги, введення спецкурсів щодо гармонізації характеру та підвищення рівня релігійної освіченості, розвиток мотивації самовдосконалення, моральної оцінки своїх якостей, формування вольових якостей, з опорою духовні цінності.

6. Лише за умови духовного розвитку та невинної моральної боротьби з власною недосконалістю відбувається поступова гармонізація характеру відповідно до духовного ідеалу.

Використані літературні джерела

1. Левитов Н. Д. Психология характера / Н. Д. Левитов. – 3-е изд. – М., «Просвещение», 1969. – 424 с.
2. Павлик Н. В. Психодіагностика особливостей характеру майбутнього педагога: Метод. рекомендації / Н. В. Павлик. – К.: Логос, 2013. – 48 с.
3. Структура характера. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spb-tei.ru/2005/08/17/struktura-kharaktera>.
4. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді / Е. О. Помиткін // Дис. ... доктора психологічних наук: 19.00. 07. – К., 2008. – 50 с.
5. Фортунатова М. О. Формування моральних цінностей у дошкільнят і молодших школярів / М. О. Фортунатова. – Батьківський комітет України: газета для батьків та вчителів. – № 1 (7), 2014. – С. 8.

УДК 159.9:37.07:005.95]:001.895

*Віра Чудакова,
м. Київ*

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ –
ГОЛОВНИЙ РЕСУРС ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

В публікації представлено описання інформаційно-смыслового компонента «Психолого-организационной технологии формирования психологической готовности персонала образовательных организаций к инновационной деятельности», раскрыты темы: генезис формирования проблемы «инновация», сущность понятий «новация», «инновация», «нововведение», тождество и их различия; инновационные процессы в организации, условия реализации инновационной деятельности в организации и их взаимосвязь с компонентами структуры инновационного процесса; психологическая готовность к инновационной деятельности как психолого - педагогическая проблема.

Ключевые слова: *инновация, новация, инновационная деятельность, инновационные процессы в организации, психолого-организационная технология, психологическая готовность к инновационной деятельности.*

The publication describes the information and semantic component «Psychological and organizational technology formation of psychological readiness of personnel educational organizations to innovate,» disclosed the theme: genesis of the problem of formation of «innovation», the essence of the concepts of «novation», «innovation», «introduction of a